

Horehronie

Kraj drevorubačov a železiarskej výroby bol viackrát v histórii označovaný ako hladová dolina. Slabá industrializácia a neúrodná zem vyhánala ľudí za prácou, ale prispela k zachovaniu prírodného bohatstva a ľudových tradícií. Viachlasé spevy chlapov spod Kráľovej Hole a vydupkávané rytmy nemajú na Slovensku obdobu.

Historický vývin

Horehronie bolo administratívne rozdelené do Zvolenskej a Gemersko-malohontskej župy. Tvorí však kultúrny región s centrom v Brezne. V 15.–16. storočí zasiahla územie Horehronia kolonizácia na valaskom práve rozšíril sa salašnícky spôsob chovu oviec. Od 16. storočia osídľovali územie slovenskí a nemeckí kolonisti. Vzniklo tu viacero drevorubačských osád, nazývaných handle a ich obyvatel'ov volali handelci. Delia sa na čiernohandelcov, obývajúcich Čierny Balog a Osrblie a bielohandelcov, obývajúcich osady pri Hrone s centrom v starej baníckej osade Beňuš (Bacúch, Braváčovo, Bujakovo). Obce Pohorelá a Lom nad Rimavicou boli dosídlené Goralmi. Šumiac, Telgárt a Vernár dosídlili obyvatelia gréckokatolíckeho a pravoslávneho vierovyznania.

Materiálna kultúra

Prírodné pomery v horehronskej kotline boli nepriaznivé pre pestovanie poľnohospodárskych plodín, rozšírený tu bol chov dobytky a oviec. Veľa obyvatel'ov nachádzala prácu v lesoch a v železiarňach.

V Podbrezovej a okolí sa nachádzali hámre na spracovanie železnej rudy. Pracovali v nich najmä obyvatelia Pohorelej a Závadky nad Hronom. Obec Hronec bola koncom 18. storočia centrom železiarskeho priemyslu. Ruda sa tu ťažila od 16. storočia. Stáročné tradície železiarskej výroby sa prejavili na predmetoch používaných v robotníckych domácnostiach, ako napríklad liatinové panvice, trojnožky na varenie, železné kliešte na prípravu vianočných oblátok, rôzne ozdobné predmety, aj liatinové kríže na hroboch, ktoré miestnym cintorínom dodávajú osobitý vzhľad. Svedectvom o technickej a umeleckej schopnosti horehronských železiarskych robotníkov z 19. storočia je liatinový pamätník z roku 1841 v Pohorelej. Je v ňom pomník s textom venovaným bulharskému cárovi Ferdinandovi Coburgovi, ktorý na Horehroní vlastnil pozemky.

Ľudový odev na Horehroní nosia staršie ženy podnes – v nedeľu, na sviatky, ale i vo

všedný deň. Charakteristický je vyšívajúci čepiec nazývaný kapka. V ľudovom odevu sa premieta bohatá tradícia tkania, vyšívania, spracovania vlny a kožušníctva.

Pre horehronskú ľudovú architektúru sú charakteristické zrubové domy so sedlovou strechou. Debnený štít je ukončený hálkou s kolíkom a drevené bránky dvojspádovou strieškou. Ešte v 50. rokoch 20. storočia bolo 72 % obytných domov drevených. Po požiaroch sa časť obyvateľov Horehronia presídlila do okolia Trenčína. Pamiatkové zóny sa nachádzajú v Čiernom Balogu, Heľpe, Šumiaci a Pohorelej.

Zo zachovaných technických pamiatok Horehronia je pozoruhodná dosiaľ funkčná valcha v Heľpe s pôvodným zariadením, v ktorej sa spracúva vlna na súkno.

Technickou pamiatkou, ktorá je v správe Horehronského múzea je mangľovňa v Brezne, ktorá bola v 19. storočí súčasťou farbiarskej dielne. Azda najznámejšou technickou pamiatkou je Čiernohronská úzkorozchodná lesná železnica, zrekonštruovaná dobrovoľníkmi v rámci hnutia Strom života. Postavená bola roku 1909 s hlavnou stanicou v Hronci. Postupne sa rozvetvovala do dolín Čierneho Hrona, kde sa ťažilo drevo. Najväčší rozsah mala v roku 1949, a to 132 km. V rokoch 1927–1962 bola na úseku Štiavnička – Čierny Balog aj osobná doprava. Významnú úlohu zohrala počas Slovenského národného povstania. Dnes je sprístupnená časť trate Štiavnička – Vydrovo v dĺžke 16,7 km. Súčasťou železnice, ktorá je chránená ako kultúrna pamiatka, je aj pôvodný trakčný (parné a motorové rušne) a vozový park.

Duchovná kultúra a folklór

Osobitosťou horehronského folklóru sú mužské viachlasé spevy. Zachovali sa v najmä v Telgárte a Šumiaci a súvisia s gréckokatolíckym a pravoslávnyimi tradíciami chrámových spevov. Známe sú tu aj pastierske piesne a množstvo balád. Z tancov sú najznámejšie dievocké či ženské kolesá a mužské šorové tance s charakteristickým dupaním, ktoré sa v hornej časti regiónu najčastejšie tancovali v radoch oproti sebe. Osobitosťou Heľpy je tanečná hra čipukre, pri ktorej tanečník bez hudby predvádzal rôzne dupkano-zrážavé motívy, prípadne sa tanečníci v predvážaní pretekali. Ženský variant tancovali na záver fašiangov, na popolcovej zábave. K najznámejším reprezentantom horehronského folklóru patrí rómska sláčiková hudba z Čierneho Balogu. Hudobným aj vokálnym prejavom vynikal najmä primáš Július Bartoš – Šuka. Z ľudových obyčají boli na Horehroní rozšírené vianočné betlehemské hry a vynášanie Moreny. V nárečí Pohorelej možno zachytiť goralské a rusínske prvky, súvisiace s postupom valaskej kolonizácie.

Horehronský folklór šíria súbory Mostár z Brezna, Heľpan, Šumiačan, dedinské

folklórne skupiny Kýčera z Čierneho Balogu, Telgárt, detský folklórny súbor Mladosť z Pohorelej a ďalšie trvalo, či príležitostne fungujúce zoskupenia.

Kam za ľudovou kultúrou

V Heľpe sa už vyše štyridsať rokov organizujú folklórne slávnosti Horehronské dni spevu a tanca. V Telgárte je prehliadka chrámového a ľudového spevu nazvaná Ozveny staroslovienčiny pod Kráľovou Hoľou. V období fašiangov majú tradíciu preteky mládencov a mužov na krňáčkach – saniach, ktoré sa pôvodne používali na zväžanie dreva.

Národopisom Horehronia sa zaoberá Horehronské múzeum v Brezne Verejnosti prístupná je aj jedinečná zbierka zvoncov Mikuláša Gigaca v Šumiaci. Turistickou atrakciou je Čiernohronská železnica. Dokumentácia lesnej železnice sa nachádza v objekte bývalej stanice – v pamätnej izbe Jozefa Dekreta Matejovie v Čiernom Balogu. V okolí železnice je zriadené lesnícke múzeum v prírode. Pamätná izba je v Polomke.